

RÖJNING AV BETESMARKER

Den första frågan du bör ställa dig när du ska röja i en betesmark är inte vad du ska ta bort utan vad du ska spara. Det som är hugget är hugget och går inte att få tillbaka, men det är alltid möjligt att hugga mer om det skulle behövas. Det är ofta bättre med successiv röjning, speciellt i betesmarker där igenväxningen gått långt. Det gynnar djur- och växtlivet. Kraftiga röjningar leder också till kraftig gödslingseffekt eftersom rötterna i marken bryts ner och blir till näring. Samtidigt vill du förstås ofta passa på att ta så mycket som möjligt när du ändå är igång.

Foto: Thomas Adolfsen

Fråga dig vad som är unikt för din betesmark. Försök att "läsa" landskapet. Vilka äldre träd och buskar finns kvar som härrör från en tidigare epok när hagen var mer öppen? Finns det känsliga arter som kräver en särskild skötsel? Vill de ha ljust och varmt klimat eller skuggigt och fuktigt? Ta gärna hjälp av länsstyrelsen eller andra rådgivare/expertter inom området.

Vilken är målsättningen?

Det är också viktigt att fråga sig vad man har för målsättning med röjningen. Är det att få så mycket bete till djuren som möjligt eller att värna om den biologiska mångfalden? Eller kanske att väcka liv i bygdehistorien och få en vacker hage? Ur landskapsperspektiv finns kanske extra anledning att spara träd och buskar för att gynna arter knutna till dessa om omgivande marker är väldigt öppna. Ofta går olika målsättningar att förena i samma hage men inte alltid, och då måste man prioritera. Det kan t.ex. innebära att man ritar bort vissa markbitar ur ansökan om stöd så att man får sköta dem efter eget huvud och i den takt man vill.

Den huvudsakliga utgångspunkten i det här informationsbladet är den betesgynnade biologiska mångfalden. Det är i sig ett vitt begrepp som omfattar en mängd olika växter, djur och svampar, som alla har lite olika preferens när det gäller betestryck, ljus, skydd mot vinden, fuktighet etc. Skötselråden blir ofta en kompromiss, men förhoppningsvis en god sådan där de största natur- och kulturvärdena inte går till spillo utan förvaltas väl. Om du har en betesmark med en hotad art eller stora värden knutna till en viss skötsel kan det vara bra att inrikta skötseln för att gynna dessa specifika värden och inte kompromissa. Det kan vara att röja många skuggande träd och buskar om värdena främst är i fålskiktet eller bevara ganska mycket träd och buskar om naturvärdena främst finns där. Råden försöker också att tillgodose andra behov så gott det går, framförallt kraven på ett smakligt bete.

Vad ska man spara?

När nu detta är klargjort kan vi återgå till den första frågan: Vad ska man spara? Här följer några generella råd:

- *Träd med vid krona, "hagmarksträd"* – har en mängd insekter, lavar, svampar och fåglar knutna till sig, särskilt om träden är gamla. Den vida kronan har fått sin form av att trädet växt upp fristående, i ett öppet landskap med god tillgång till ljus. Vidkroniga träd i betesmarker är ofta ädellövträd som ek, lönn, alm och lind, men också rönn, apel och hagtorn m.fl. Men hagmarksträd är inte ett trädslag utan ett växtsätt och även klassiska igenväxningsarter som al, asp, björk och gran kan vara hagmarksträd om de växt upp fristående.
- *Betespräglade buskar, hamlade träd och uppkvistade enar* – träd och buskar som nyttjades i det äldre lantbruket och hushållet är historiska minnesmärken precis som äldre byggnader som smedjor och ängslador. Dessutom hyser de ofta ett rikt insekts- och fågelliv.

Ett helt bestånd med klibbal i kanten av en strandäng har avverkats på en gång. Betesdjuren klarar inte av att hålla undan uppslaget av stubbskott. Här hade det kanske varit bättre att glesa ur albeståndet successivt eller låta det stå kvar.

Hamlade askar.

Vidkroniga träd behöver mycket plats.

Text och foto där inget annat anges: Olle Kvarnbäck, 2008

Reviderad av Jordbruksverket, 2018.

- *Buskar och träd som blommar och ger bär* – t.ex. rönn, fågelbär, vildapel, nypon, slån, hagtorn och sälg är exempel på sidana arter. Pollinerande insekter är en nyckelgrupp i ekosystemet som har det svårt och som behöver blommande buskar och träd för att samla nektar. Bären fyller våra frysar eller blir fågelmat om vintern. Vissa buskar, som slån, nypon och björnbär, kan dock vara väldigt expansiva och behöver då hållas efter så att de inte skuggar ut markfloran. Spridda buskage är dock bara positivt för florans mångfald och frösättning visar ny forskning.
- *Gamla och döda träd* – är en bristvara i det brukade landskapet och skuggar inte grässvålen i någon nämnvärd utsträckning. Spara!
- *Enstaka eller mindre grupper av buskar och träd* som betesdjuren behöver som skydd.
- *Ersättningsträd och –buskar*. Tänk på att skapa en åldersvariation i träd- och buskskiktet. Det behövs minst dubbelt så många unga träd i olika generationer som det finns solitärträd för att trygga återväxten.
- *Buskar som har tydlig betydelse (skydd) för rekrytering av alm och ask*.

Den här genomgången kanske gav intrycket att det ska vara en stor mängd träd och buskar i alla betesmarker, men det är inte nödvändigt eller ens önskvärt. Det är helt i sin ordning att hålla en betesmark helt fri från träd och buskar om det har en historisk förankring och gynnar den biologiska mångfalden.

Ingen gallring

Det är stor skillnad mellan en hagmarksröjning och en skogsgallring. Vid gallringen ställer man träden på jämna avstånd från varandra, och lagom tätt, så att de skuggar markytan maximalt och ger dåligt vindskydd åt såväl betesdjuren som vilda djur och fåglar som trivs närmare marken. En bra hagmarksröjning skapar en varierad struktur med helt öppna ytor, fristående träd och grupper av träd och buskar. Utgå från befintliga öppna partier och utvidga dem, eller skapa nya.

Om det finns hagmarksträd eller hamlade träd så frihugg dem. En tumregel är att öppna upp minst en halv krondiameter utanför befintlig krona. För att inte chocka gamla trädjättar som länge stått skuggigt bör dock frihuggning helst ske i etapper. Ett exempel vad som kan hända är när gamla ekar som plötsligt friställs blir invaderade av stackmyror som äter upp de flesta andra insekter på trädet. Det finns också en risk att trädet blåser omkull om inte rotsystemet får tid att anpassa sig till den nya situationen.

Röj fram historien

Röj också fram kulturhistoriska miljöer och landskapselement som stenmurar, husgrunder och eventuella fornminnen. När det gamla odlingsröset och grunden efter soldattorpet blir synligt väcks historien till liv i landskapet! Solbelysta odlingsrösen och stenmurar är en lämplig miljö för exempelvis ödlor, hermeliner, vesslor, snäckor och många insekter. Träd som växer i odlingsrösen och stenmurar riskerar också att skada dessa med sina rötter, särskilt om trädet skulle blåsa omkull. Men röj inte bort träd med stora naturvärden även om de står i landskapselement.

Igenväxningsvegetation ska tas bort. Typexempel på igenväxningsvegetation är bestånd av yngre träd och buskar som brett ut sig över mark som tidigare varit öppen. Alla sorters träd och buskar kan utgöra igenväxningsvegetation om de får breda ut sig ohämmat, men oftast rör det sig om träd som gran, björk, asp eller al eller buskar som en, slån, nypon och björnbär.

Se upp med al och asp!

Vid röjning av asp och al ska man tänka på att de skjuter rotskott respektive stubbskott om de avverkas på vanligt sätt. Dessa problem minskar om man avverkar i etapper och glesar ur successivt. Aspar kan också med fördel kapas på 1–1,5 meters höjd, vilket minskar mängden rotskott. Det allra säkraste sättet är att ringbarka träden och låta dem stå och dö innan de tas ner, men det tar ofta 3–6 år.

När är bästa tiden för huggning och röjning?

Bästa tiden för huggning och röjning av träd såväl som busk och sly är på vintern när det är tjäle i marken. Ett alternativ är hösten om marken är torr eftersom påverkan på djurlivet minimeras och risken för körsador är liten. Betesdjur kan då släppas in tidigt på våren för att hålla efter oönskad vegetation. Röjning av återväxten av buskar och sly görs med fördel på högsommaren när löven är utslagna och växtens förråd av näring finns ovan jord. Tänk på att många fåglar är känsliga för störning under försommaren. Om du anlitar en entreprenör att röja dina marker måste du försäkra dig om att de tar hänsyn till natur- och kulturvärden. Allra bäst är om du själv kan snitsla det som ska lämnas kvar.